

RECHTSTHEORIE

RECHTSGESCHIEDENIS

AAK20229671

C.J.H. Jansen

De periodisering in de geschiedenis is niet in beton gegoten. De jaren 1940-1945 hebben jarenlang bekend gestaan als de periode van ‘de oorlog’. Onder historici slaat ‘de oorlog’ al enige tijd op een langer tijdvak: 1940-1949. Het bevrijdingsjaar 1945 betekent voor hen dus niet het einde van de oorlog. In hun ogen is dit jaar een scharnierpunt in een reeks van gebeurtenissen die in 1940 begon met de Duitse bezetting van Nederland en in 1949 eindigde met de overdracht van de soevereiniteit door Nederland aan Indonesië. Zij beschouwen de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog dan ook niet als een nasleep van de Tweede Wereldoorlog, maar als een historische fase op weg naar een nieuwe wereldorde. De periode 1940-1949 is te beschouwen als een aangesloten periode van grootschalige geweldsconflicten, waarin Nederlanders en Indonesiërs als getuigen, daders en slachtoffers van extreem geweld in de loop van dit decennium verschillende rollen hadden (zie P. Romijn, *De lange Tweede Wereldoorlog. Nederland 1940-1949*, Amsterdam: Balans 2020, p. 9-11; M. Oprel, *Afrekenen met de vijand. Het naoorlogse beleid ten aanzien van Duitsers in Nederland*, Amsterdam: Van Oorschot 2021, p. 25).

Over de oorlog die Nederland in Indonesië voerde, is in de afgelopen jaren steeds meer bekend geworden. De wens ‘naar meer duidelijkheid’ over deze oorlog deed recent een veelomvattende studie verschijnen van een onderzoeksteam van voornamelijk (militair) historici onder eindredactie van G. Oostindie, B. Schoenmaker & F. van Vree, getiteld: *Over de grens. Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam: Amsterdam University Press 2022). Het doel van het onderzoek was ‘in de eerste plaats, een nadere analyse en verklaring te bieden waar het gaat om de aard van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië in de jaren 1945-1949, met ruime aandacht voor de historische, politieke en internationale context, alsmede voor de politieke en maatschappelijke nasleep van de oorlog’. De focus lag in het bijzonder op het gebruik van het extreem geweld door de Nederlandse krijgsmacht (p. 444). De conclusie van dit onderzoek geeft een beeld van een koloniale oorlog die steeds grimmiger en gewelddadiger werd naarmate de tijd verstreek en waar sprake was van systematisch extreem en buitensporig geweld. Politici, militairen, ambtenaren, rechters en andere betrokkenen van Nederlandse zijde waren – aldus het onderzoeksteam – in gezamenlijkheid bereid ‘stelselmatig extreem geweld te tolereren, te rechtvaardigen en onbestraft te laten, om de tegenstander hun wil op te leggen en de

oorlog te kunnen winnen’ (p. 475). De oorlog van Nederland in Indonesië was niet los te denken van de koloniale *mind set* en traditie. Zoals het onderzoeksteam hierover opmerkte: zij ‘was in veel opzichten een koloniaal fenomeen, passend in een traditie van gewelddadige onderdrukking, racisme en exploitatie’ (p. 469).

Uit de conclusie van het onderzoek komt tevens naar voren dat politici, militairen en ambtenaren bereid waren geschreven en ongeschreven rechtsregels opzij te zetten. Het door militairen in een militaire context gebruikte extreme geweld bleef nagenoeg onbestraft. De verantwoordelijkheid hiervoor lag bij alle schakels in de militaire keten (p. 458). Terzijde merk ik op dat het gelet op deze conclusie te betreuren is dat zich onder de onderzoekers geen jurist heeft bevonden, te meer omdat begrippen als buitensporig, extreem of illegitiem geweld – zoals de onderzoekers zelf schrijven – ‘in verband kunnen worden gebracht met een breed scala van juridische, politieke en morele nomen, deels vastgelegd in nationale en internationale wetten en verdragen’. Het onderzoeksteam ziet het feit dat die wetten en verdragen aan allerlei interpretaties onderhevig zijn, als een belangrijke reden om ‘weg te blijven van juridische beschouwingen’ (p. 445). Voor juristen die in de Indonesische kwestie geïnteresseerd zijn, is dit een weinig overtuigend en zelfs enigszins teleurstellend argument. Het ontbreken van een jurist onder de onderzoekers verklaart misschien ook dat een van de hoofdonderzoekers en eindredacteuren van het boek, Van Vree, enkele dagen na de publicatie ervan verklaarde dat het begrip oorlogsmisdaad vermoedelijk een treffender kwalificatie was geweest van de gedragingen van het Nederlandse leger in Indonesië dan ‘extreem geweld’. Of deze vaststelling correct is, had idealiter onderdeel van het onderzoek uitgemaakt. Een internationaal (straf)rechtelijk jurist had op dit punt een nuttige bijdrage kunnen leveren en waren ‘nabranders’ als van Van Vree niet nodig geweest.

Het optreden van de Nederlandse justitie in de jaren 1945-1949 in Indonesië blijft gelukkig niet onbesproken in het boek. Esther Zwinkels heeft een gedegen hoofdstuk geschreven over het – zoals zij schrijft – ‘stelsel van geïnstitutionaliseerde straffeloosheid’ van Nederlandse militairen. Haar hoofdstuk heet: ‘Het recht als wapen. Het optreden van de Nederlandse justitie tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog’. Met ‘het recht’ bedoelt zij vooral het militair en het gewoon strafrecht. Haar bevindingen zijn schokkend te noemen. Ik citeer haar:

‘De Nederlandse rechterlijke macht en de militaire autoriteiten in Indonesië bleken zich niet van hun *institutionele bias* te kunnen losmaken en lieten belangrijke rechtsbeginselen bewust varen omwille van militaire belangen. Extreem geweld gepleegd door Nederlandse militairen werd slechts selectief en op zeer beperkte schaal bestraft’ (p. 311).

Het militair-juridisch apparaat had als primair doel het dienen van militaire belangen, niet het bestraffen van geweldsmisdrijven (p. 312). ‘Kortom, de Nederlandse

justitie in Indonesië bleef tot het bittere eind een cruciaal koloniaal gezagsinstrument dat regels en voorzieningen naar haar hand zette' (p. 313).

Bij wijze van literaire introductie op *Over de grens* adviseer ik iedere student *Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld* (Amsterdam: De Bezige Bij 2020) van David Van Reybrouck te lezen. Hij sluit in dit boek

naadloos aan bij de nieuwe inzichten van Nederlandse historici om de Indonesische vrijheidsstrijd los te zien van het nationale (Nederlandse) perspectief, maar als de grondslag van een nieuwe wereldorde. *Revolusi* doet in beschrijving van de heftigheid en gruwelijkheid van het Nederlandse militaire optreden niet onder voor het historische onderzoek in *Over de grens*. ◀